

Το Μέγαρο, το Ηρώδειο και οι άλλες «Μεγάλες Αίθουσες»: Μια στατιστική περιγραφή του ρόλου και της θέσης τους στην κοινωνική διαστρωμάτωση της πολιτιστικής κατανάλωσης

Εισαγωγικό σημείωμα¹

Φραΐη Καμούτση

Η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ κοινωνικής διαστρωμάτωσης και πολιτιστικής κατανάλωσης στον αστικό χώρο στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου "Κοινωνικοοικονομική Τάξη, Κοινωνική Θέση και Κατανάλωση" επεκτάθηκε και στην εξέταση του κοινωνικού ρόλου και της θέσης στην κοινωνική ιεραρχία ορισμένων σημαντικών πολιτιστικών 'τόπων' της Αθήνας. Αναφερόμαστε σε πολιτιστικούς χώρους που προάγουν ποικιλία πολιτιστικών αγαθών (μουσική, θέατρο/χορό) τα οποία εντάσσονται, σε μεγάλο βαθμό, στο χώρο της νοούμενης ως «υψηλής» κουλτούρας, και, παράλληλα, αποτελούν ορατά και διακριτά «τοπόσημα» ισχυρής συμβολικής αξίας στη σύγχρονη πολιτιστική και κοινωνική ζωή της πόλης. Θα ονομάσουμε αυτούς τους χώρους με τον εύκολα αναγνωρίσιμο όρο "Μεγάλες Αίθουσες".

Η διερεύνηση αυτή ξεκινάει, μεταξύ άλλων, από τη βασική υπόθεση ότι η κατανάλωση πολιτιστικών αγαθών της «υψηλής» κουλτούρας, προσδίδει κοινωνική αναγνώριση και γόητρο και, παράλληλα, προϋποθέτει ορισμένους πολιτισμικούς και οικονομικούς πόρους. Συνεπώς συνδέεται, σύμφωνα και με τις πολύ γνωστές απόψεις του μεγάλου κοινωνιολόγου Pierre Bourdieu, με τα ανώτερα "κυρίαρχα" στρώματα. Από την άλλη, οι "Μεγάλες Αίθουσες" της Αθήνας έχουν ουσιαστικά μια ημι-μονοπωλιακή θέση στην "αγορά" πολιτιστικών αγαθών και συνεπώς καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα αναγκών και ζήτησης πολιτιστικών αγαθών που πιθανότατα έλκει κοινωνικά ευρύτερες κατηγορίες "καταναλωτών" και ποικίλες ειδικές ομάδες φιλότεχνων. Ως εκ τούτου, οι στόχοι αυτής της ποσοτικής διερεύνησης είναι να εξεταστεί ακριβώς το κατά πόσο και με ποιες μορφές η επίσκεψη στους επιλεγμένους χώρους «υψηλής κουλτούρας» συνδέεται με την κοινωνική διαστρωμάτωση, καθώς και το πώς συνδέεται με τις ομάδες διαφορετικών προτύπων πολιτιστικής κατανάλωσης στη μουσική και το θέατρο/χορό που η ευρύτερη έρευνα του ΕΚΚΕ για την πολιτιστική κατανάλωση έχει επισημάνει.

Στους χώρους που εξετάστηκαν στο ερωτηματολόγιο της έρευνας του 2013 συμπεριλαμβάνονται ενεργοί πολιτιστικοί χώροι με ιστορικό παρελθόν, όπως το

¹ Εισαγωγή στην ομότιτλη παρουσίαση στην Α' Ημερίδα/Εργαστήριο του ΕΚΚΕ με θέμα "Πολιτιστική Κατανάλωση και Κοινωνικές Τάξεις", 4 Νοεμβρίου 2014. Η εισήγηση και η παρουσίαση βασίζονται στο υλικό της έρευνας "Κοινωνικοοικονομική Τάξη, Κοινωνική Θέση και Κατανάλωση", έργο 1391 της Δράσης ΑΡΙΣΤΕΙΑ της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Τεχνολογίας με τη χρηματοδότηση του Ελληνικού Κράτους και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ηρώδειο, και η Λυρική Σκηνή, καθώς και νεότεροι θεσμοί στο χώρο της συμβολικής οικονομίας που διεκδικούν συμμετοχή στη σύγχρονη κοινωνική και πολιτιστική ζωή καθώς και στην πολιτιστική φυσιογνωμία της πόλης (το Μέγαρο Μουσικής, η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών, το Badminton και το Παλλάς).²

Πρόκειται για ενδεικτική επιλογή η οποία βασίστηκε στα παρακάτω κριτήρια:

- Στο σύνολό τους οι επιλεγμένοι χώροι αποτελούν μέρος του θεσμικού συστήματος που διαχειρίζεται την υψηλή κουλτούρα στην Αθήνα
- Οι θεσμοί αυτοί διαφοροποιούνται ως προς το ιστορικό τους βάθος
- Οι επιλεγμένοι χώροι διαφοροποιούνται ανάλογα με τη θεσμική τους υπόσταση και αντιπροσωπεύουν και τα τρία πεδία πολιτισμικής δραστηριότητας: δημόσιο (Ηρώδειο, Λυρική Σκηνή), ιδιωτικός κερδοσκοπικός τομέας (Παλλάς, Badminton), ιδιωτικός μη-κερδοσκοπικός τομέας (Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών), Συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα (Μέγαρο Μουσικής)
- Οι επιλεγμένοι χώροι εμφανίζονται να έχουν διαφορετικούς βαθμούς πολιτισμικής νομιμοποίησης (χώροι όπως το Ηρώδειο αντιπροσωπεύουν κατεξοχήν την «υψηλή κουλτούρα», ενώ χώροι όπως το Badminton ή το Παλλάς έχουν εμπορικότερο χαρακτήρα)

Το κατά πόσο τα χαρακτηριστικά αυτά των επιλεγμένων χώρων συνδέονται με την ένταξή τους σε διαφορετικά πρότυπα κατανάλωσης ή με διαφορές στην κοινωνική σύνθεση του κοινού τους είναι ένα βασικό ερώτημα της έρευνάς μας. Από τον παραπάνω κατάλογο απουσιάζουν ορισμένοι, εξίσου σημαντικοί, ιστορικοί πολιτιστικοί χώροι όπως το Εθνικό Θέατρο, ή νεότεροι χώροι πολιτισμού που δραστηριοποιούνται σε ευρύτερες περιοχές της Αθήνας και διαμορφώνουν μια νέα χωροταξία της διασκέδασης και του πολιτισμού, όπως η Τεχνόπολη του ΔΑ., η Πειραιώς 260 κλπ. (Σουλιώτης, 2013 , Αυδίκος, 2014). Η απουσία τους δεν υποτιμά, βεβαίως, τη σημασία και το ρόλο τους στην πολιτιστική ζωή της πόλης. Όπως άλλωστε και ο περιορισμός της διερεύνησης της πολιτιστικής κατανάλωσης σε τρεις μόνο τομείς, προέκυψε περισσότερο από λόγους οικονομίας στην έρευνα.

Από τους πολιτιστικούς χώρους που επελέγησαν, το Ηρώδειο και η Λυρική Σκηνή αντιπροσωπεύουν δύο σημαντικούς ιστορικούς κρατικούς θεσμούς με διαχρονική παρουσία και ισχυρό συμβολισμό στην πολιτιστική ζωή της Αθήνας. "Οι

² Από το ερωτηματολόγιο της έρευνας καταγράφεται με πολύ αδρό τρόπο η επίσκεψη των ερωτώμενων *τουλάχιστον μία φορά* σε κάποιο χώρο ή παράσταση στο διάστημα 2011/12 και, ξεχωριστά, για το 2008/09. Στο τέλος αυτών των ερωτήσεων για τα είδη/χώρους μουσικής και, μετά ξεχωριστά για το θέατρο-χορό, τίθεται το ερώτημα *αν και στις δύο αυτές περιόδους έγινε επίσκεψη σε κάποια από τις μεγάλες αίθουσες που περιγράφονται εδώ*. Συνεπώς, εκ των πραγμάτων, οι ερωτώμενοι απαντούν ουσιαστικά αν έχουν πάει σε κάποια από τις αίθουσες *τα τελευταία πέντε χρόνια* πριν το 2013. Όπως είναι κατανοητό, αυτό είναι ένα ευρύτατο κριτήριο για την καταγραφή των επισκέψεων στις μεγάλες αίθουσες. Ωστόσο, όπως θα δούμε, παρά αυτό το ευρύτατο κριτήριο, η διαστρωμάτωση των επισκεπτών είναι εντονότατη.

παραστάσεις στους χώρους αυτούς, όπως και εκείνες του Εθνικού Θεάτρου, συνδέθηκαν με την κοινωνική ορατότητα και αναγνώριση του «ανήκειν» στην υψηλή τέχνη και την καλή κοινωνία των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων", όπως χαρακτηριστικά σημειώνει η Μυρσίνη Ζορμπά (2014).

Το Θέατρο του Ηρωδείου, εμβληματικό μνημείο της ιστορίας της πόλης και ενεργός έως τις ημέρες μας πολιτιστικός «τόπος» συνδέεται από το 1955 με το Φεστιβάλ Αθηνών και στο συμβολικό επίπεδο εδραιώνεται ως τόπος «γεφύρωσης» της ιστορικής μνήμης με τη σύγχρονη εποχή. Κατά τα μεταπολεμικά χρόνια η δραστηριότητα του Ηρωδείου επικεντρώθηκε στις εμφανίσεις μεγάλων ορχηστρικών συνόλων και την ερμηνεία του θεατρικού ρεπερτορίου της κλασικής αρχαιότητας – αργότερα προστέθηκε και ο χορός. Στα νεότερα χρόνια, όμως, η πορεία του σηματοδοτείται από ένα συστηματικό άνοιγμα προς το καινούργιο – σύγκλιση με την παγκόσμια πολιτιστική παράγωγή και ανάδειξη νέων εγχώριων δυνάμεων- εμπεριέχοντας, εν πολλοίς, τις αντιφάσεις ή τα διλήμματα της δημόσιας πολιτιστικής πολιτικής που εγγράφονταν στο σχεδιασμό δραστηριοτήτων του Φεστιβάλ Αθηνών.³

Η **Εθνική Λυρική Σκηνή (ΕΛΣ)** ιδρύθηκε το 1939 και συνεχίζει να αποτελεί το μοναδικό λυρικό θέατρο της χώρας με παραστάσεις όπερας, οπερέτας και χορού. Το 1944 καθίσταται αυτόνομο Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου. Η Λυρική μετά από μια περίοδο μεταβολών και διακυμάνσεων επιχειρεί τις τελευταίες δεκαετίες τη διεύρυνση του ρεπερτορίου, τη βελτίωση των μουσικών συνόλων του θεάτρου, την επέκταση των δραστηριοτήτων και τη διεθνή προβολή του θεσμού. Σταδιακά, η ΕΛΣ ανέπτυξε τον τομέα των συμπαραγωγών με λυρικά θέατρα άλλων χωρών. Το διακύβευμα για τη Λυρική έγκειται, σήμερα, στην περαιτέρω διεύρυνση του ρεπερτορίου με στόχο την εξωστρέφεια και τη διείσδυση στο ευρύ κοινό ενός είδους που στη συνείδηση των πολλών εξακολουθεί να παραμένει «ελιτίστικο».

Εάν η Λυρική Σκηνή και το Ηρώδειο αποτέλεσαν -παράλληλα με άλλους χώρους λχ το Εθνικό Θέατρο, Παρνασσός, κ.ά.- για δεκαετίες τόπους συνάθροισης της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ελίτ, η εμφάνιση του Μεγάρου - δεκαετίες αργότερα - σε μια εποχή σημαντικών κοινωνικών μετασχηματισμών, εκδημοκρατισμού, αυξανόμενης ευμάρειας, μαζικού ατομικιστικού καταναλωτισμού, και πολιτισμικού πλουραλισμού (Παναγιωτόπουλος & Βαμβακάς, 2010), υποστήριξε την πολιτιστική παραγωγή παρέχοντας, παράλληλα, στα ανερχόμενα οικονομικά και κοινωνικά στρώματα των δεκαετιών του '80 και του '90 την ευκαιρία απόκτησης 'προστιθέμενης αξίας' (πολιτισμικού κεφαλαίου) μέσω της οικειοποίησης μορφών του 'ανώτερου' πολιτισμού.

³ Οι πληροφορίες για τις μεγάλες αίθουσες αντλήθηκαν από τις σχετικές ιστοσελίδες – εκτός αν γίνεται διαφορετική αναφορά.

Το Μέγαρο Μουσικής ως μη κερδοσκοπικός οργανισμός αποτέλεσε για δεκαετίες δυναμικό θεσμό της επίσημης πολιτιστικής ζωής και επηρέασε σημαντικά την πολιτιστική φυσιογνωμία της πόλης. Σημαντική θέση στον προγραμματισμό του Μεγάρου κατέχουν η κλασική μουσική και η όπερα, αλλά και το σύγχρονο ρεπερτόριο και η μουσική από όλο τον κόσμο, οι νέοι δημιουργοί, ο χορός, το θέατρο, ο κινηματογράφος, και η εικαστική δημιουργία, ενώ, πρόσφατα, επιχειρείται η διεύρυνση ειδών και μορφών ρεπερτορίου, με έμφαση στην ελληνική καλλιτεχνική δημιουργία.

Κατά την τελευταία δεκαετία, νέοι πολιτιστικοί «τόποι» στην Αθήνα, όπως το **Παλλάς**, το **Badminton** και πιο πρόσφατα η **Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών**, σηματοδοτούν μια νέα δυναμική επενδύσεων στον τομέα προσφοράς πολιτιστικών αγαθών, είτε από επιχειρηματικούς κύκλους, είτε από μεγάλα ιδιωτικά ιδρύματα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Οι παραπάνω χώροι διεκδικούν πρωταγωνιστικό ή ακόμα και ηγεμονικό ρόλο στην πολιτιστική, συμβολική και δημιουργική οικονομία της πόλης.

Το **Ωνάσειο Πολιτιστικό Κέντρο (Στέγη Γραμμάτων & Τεχνών)** εγκαινιάστηκε εν μέσω κρίσης το 2010 στην Αθήνα ως πολυδύναμο κέντρο πολιτισμού για το θέατρο, το χορό, τη μουσική, τα εικαστικά και τα γράμματα. Κατασκευάστηκε με την αποκλειστική χρηματοδότηση και επίβλεψη του Ιδρύματος Ωνάση, η δε σύγχρονη μνημειώδης αρχιτεκτονική και μορφολογία του κτηρίου επικοινωνεί αποτελεσματικά υψηλή «ορατότητα» και συμβολική ισχύ. Η Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών επικεντρώνεται, ιδιαίτερα, στην προώθηση και ανάδειξη της σύγχρονης, πρωτοποριακής και πειραματικής δημιουργίας στο θέατρο και το χορό. Καλλιεργεί διεθνείς καλλιτεχνικές συνεργασίες, και υποστηρίζει, παράλληλα, σύγχρονους Έλληνες δημιουργούς. Απευθύνεται σε ένα κοινό που θεωρείται περισσότερο εξοικειωμένο με τη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία. Η εκπαιδευτική του μάλιστα δραστηριότητα συνιστά κεντρικό στοιχείο της πολιτικής της Στέγης. Η Στέγη επιδιώκει να διακριθεί στο πολιτιστικό πεδίο ως εναλλακτικός και σύγχρονος φορέας που επικοινωνεί πολιτισμό «ως υλικό κοινωνικών ζυμώσεων» σε ένα ευρύ φάσμα κατοίκων της πόλης και σε ευπαθείς ομάδες.

Στις περιπτώσεις του **Badminton** και του **Παλλάς** - τη δεκαετία του 2000 - έχουμε αμιγώς επιχειρηματικές πρωτοβουλίες στο χώρο του πολιτισμού. Η παλαιά αίθουσα του Παλλάς ανακαινίστηκε το 2004 και μεταμορφώθηκε σε μια σύγχρονη πολιτιστική αίθουσα παραστάσεων θεάτρου, μουσικής και χορού. Εντάχθηκε στο δυναμικό της εταιρείας θεατρικών παραγωγών Ελληνική Θεαμάτων μαζί με ορισμένα από τα μεγαλύτερα θέατρα της Αθήνας (Αλίκη, Μικρό Παλλάς, Δημήτρης Χορν, Κιβωτός, Πειραιώς 131, Λαμπέτη, Αποθήκη και Εμπορικών). Αν και στη σκηνή του έχουν παρουσιαστεί μεγάλες διεθνείς καλλιτεχνικές παραγωγές, η έμφαση του ρεπερτορίου συνδέθηκε περισσότερο με δημοφιλή ονόματα του ελληνικού καλλιτεχνικού χώρου και προσδιόρισε, σε μεγάλο βαθμό, την ταυτότητά του.

Η σκηνή του **Badminton** εντάσσεται στους σημαντικότερους σταθμούς των περιοδειών των μεγάλων διεθνών καλλιτεχνικών παραγωγών. Το ρεπερτόριο του περιλαμβάνει δημοφιλή ξενόγλωσσα μιούζικαλ, διάσημα shows και συναυλίες rock/pop μουσικής. Ιδιαίτερη, ωστόσο, θέση κατέχουν και οι εγχώριες παραγωγές ελληνικών μουσικών, θεατρικών και χορευτικών παραστάσεων. Από το 2012-2013 το Badminton στράφηκε, ιδιαίτερα, σε παραγωγές ευρύτερης απήχησης με αφιερώματα στην ελληνική επιθεώρηση, στον Μ. Θεοδωράκη, την Μ. Μερκούρη κ.α., προσβλέποντας στη διεύρυνση του κοινού του.

Η ανάλυση που ακολουθεί θα περιοριστεί σε μια ποσοτική απεικόνιση του ρόλου και της θέσης των προαναφερθέντων επιλεγμένων πολιτιστικών χώρων, ως σύνολο και για τον καθένα ξεχωριστά, τόσο σε σχέση με την μορφολογία της κοινωνικής διαστρωμάτωσης της πόλης⁴ όσο και με τη μορφολογία της πολιτιστικής κατανάλωσης. Δεν θα επεκταθούμε, επομένως, στη διερεύνηση και ερμηνεία της ιδιαίτερης σημασίας και του ρόλου των πολιτιστικών αυτών χώρων στις ευρύτερες πολιτιστικές μεταβολές και τάσεις. Τέτοια ζητήματα, όπως και η περαιτέρω ανάλυση του κοινού αυτών των χώρων, θα πρέπει να αντιμετωπιστούν από άλλες φάσεις αυτής της έρευνας ή από ειδικότερες έρευνες.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Αυδίκος Β., (2014), Οι πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη
- Βαμβακάς, Β., Παναγιωτόπουλος Π., (2010) (επιμ.), *Η Ελλάδα της δεκαετίας του '80. Κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό λεξικό*, (επιμ.), Αθήνα, εκδ. Πέρασμα
- Εμμανουήλ, Δ. (2014) "Κοινωνικοοικονομικές τάξεις, ομάδες status και κοινωνική κινητικότητα στην Αθήνα: Πρώτα αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης", Έκθεση παραδοτέων 6.1-6.3 του έργου "Κοινωνικοοικονομική Τάξη, Κοινωνική Θέση και Κατανάλωση", ΕΚΚΕ, Αθήνα
- Εμμανουήλ, Δ., Καυταντζόγλου, Ρ., Σουλιώτης, Ν. (2014) "Πολιτιστική κατανάλωση - Επισκέψεις σε χώρους μουσικής, θεάτρου, χορού και σινεμά στην Αθήνα του 2013: Αποτελέσματα της στατιστικής ανάλυσης", Έκθεση παραδοτέων 6.5 & 7.2 του έργου "Κοινωνικοοικονομική Τάξη, Κοινωνική Θέση και Κατανάλωση", ΕΚΚΕ
- Ζορμπά Μ., (2014), *Πολιτική του Πολιτισμού, Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα*, Παττάκης, Αθήνα
- Σουλιώτης Ν., (2013), "Συμβολική οικονομία στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας: αποτίμηση και προοπτικές για μια νέα αστική πολιτική", στο Μαλούτας, Θ., Κανδύλης, Γ., Πέτρου, Μ., Σουλιώτης, Ν., (επιμ.) *Το κέντρο της Αθήνας ως*

⁴ Για τους ορισμούς και τα δεδομένα του 2013 για την κοινωνική διαστρωμάτωση κατά τάξεις, στρώματα στάτους, εκπαιδευτικό επίπεδο και εισόδημα, βλ. Εμμανουήλ, 2014. Για τις ομάδες και πρότυπα πολιτιστικής κατανάλωσης βλ. Εμμανουήλ, Καυταντζόγλου, Σουλιώτης, 2014.

πολιτικό διακύβευμα, Μελέτες-Έρευνες ΕΚΚΕ, τεύχος 12, ΕΚΚΕ- Χαρακόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, σ. 91-117

Σουλιώτης Ν., (2009), "Διεύρυνση του κοινού, εκλέπτυνση των διακρίσεων: κοινωνική κατασκευή της ζήτησης στην αθηναϊκή συμβολική οικονομία από τα μέσα της δεκαετίας του 70 ως σήμερα", στο Θ. Μαλούτας, Δ. Εμμανουήλ, Ε. Ζακοπούλου, Ρ. Καυταντζόγλου, Μ. Χατζηγιάννη (επιμ.), *Κοινωνικοί και Χωρικοί Μετασχηματισμοί στην Αθήνα του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα, ΕΚΚΕ, σ. 279-320

Σουλιώτης Ν., (2008), *Ερευνώντας τις πολιτιστικές υποδομές της Αθήνας : Οι χώροι των ιδιωτικών ιδρυμάτων μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα (περίοδος 1980-2005)*, Κείμενα Εργασίας, αρ. 16/2008, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, σ. 50.

Σουλιώτης Ν., (2008), "Συλλεκτική δραστηριότητα και δημιουργία πολιτιστικών θεσμών στην Αθήνα, Βασικές υποθέσεις και μια μελέτη περίπτωσης", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Γ, σ. 103-140